

Journal of Iranian Studies
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 18, No. 35, Summer 2019

**The Political Function of Siavash Story
and the Relations between Iranians and
Turadians In Shahnameh ***

Dr. Latifeh Salamatbavil¹

1. Introduction

Shahnameh as a rich source of Iranian common heritage is considered as the most political epic in Iran which depicts the continuity of Iranian identity from myths and epics to the last Sassanid rulers. In this work and many ancient historical and literary texts, Turadians and the Turks are mistakenly considered the same. This was arising from the mistake of ancestors. Ferdowsi didn't want to condemn a particular race when he expressed the war and hostility of Iranians and Turadians in Shahnameh, but, even, the courage and other good attributes of Turan elders have been praised. This work contains human values and virtues, conveying many different messages for policy, history, humanities and social science

*Date received: 13/03/2018

Date accepted: 18/03/2019

Email:

salamatlatifeh@yahoo.com

1 Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Iran..

researchers. In this research, at first, Ferdowsi's political thoughts and the borders between Iran and Turan have been introduced, and then, the political function of Siavash story has been briefly analyzed.

2. Methodology

This study is based on the descriptive – analytical method by using library research. It takes a look at the life of Siavash as a refugee in foreign country and specifies the Iranian public and political culture. This research attempts to answer this question: Is it possible to understand the political culture of each nation through the study of Myths and epics? Ferdowsi has noticed the social and political structures of society and the central role of kings in the political thoughts of ancient Iranians. A review of Shahnameh with new comments of political science illustrates Ferdowsi's analysis of the political issues of his time.

3. Discussion

Among the ancient literary texts, Shahnameh is Iranian peoples certificate, and as a document, that is basic axis of the current Iranian identity and has provided a coherent picture of politics. It shows the long-standing Iranian culture and the brilliant civilization of this land and states history of ancient Iran from the beginning of Iranian civilization until the overthrow of Sassanid rule by Arabs. Iranian myths are the elements that related to Iranian history, an element that has been underestimated, while it is one of the important elements of Iranian identity. Shahnameh is the book of myths. Myths are known as a kind of philosophical interpretation of the world or explanation of the past by virtual and legendary hypotheses that succeeded scientific analysis and the unconscious connects the group to their conscious. "Important functions of myths are their nature such a way that many newly established governments benefit from it to give their nation identity and dignity. Thus the most non-political things like myths, are the most political phenomena" (naghibzadeh,2002, p.83).

With this explanation, understanding the political culture is possible only through the identification of components like any other phenomenon, and myth is the most important components of any culture. Shahnameh as a myth has a political role and function. This

article is a search in the world of myth and epic and an attempt to understand politics in ancient Iran. Politics in its board sense in Shahnameh, finds its most comprehensive concept in expression of contemporary philosopher – Isaiah Berlin- that: " Everything that is involved in the situation is political and this thought that politics is power it is a false idea" (Berlin,1992, p.67). In the present study tries to understand the political environment of Ferdowsi's era. His viewpoint will be reviewed as a spokesman for Iranian culture towards non-Iranians. Although moving from literary text to foreign policy is difficult, but understanding the Iranian perspective from themselves and alien will help recognize Iran`s foreign policy.

4. Conclusion

Clearly, culture has always had a positive role in international relations. Shahnameh as an ancient and enduring work, has a unique position in Iranian culture. In this work, the Iranian insights and beliefs about politics and political thoughts in a definite time have been represented. One of the most important reasons for the importance of the political dimension of Shahnameh is its addressing of foreign relations. Shahnameh is full of political orientations and approaches and political and social strategies, which have been investigated as one of the old texts from different points of view, like anthropological, sociological, historical, geographical, artistic, political, etc. It can be accepted that it is composed to preserve the Iranian identity and to establish social security, political stability, and a just government. The study of Shahnameh, as one of the main sources, is essential for understanding the state of political thought in ancient Iran. Ferdowsi has explained the principles and rules of politics and government in the form of a story. Ferdowsi's political thought in the story of Siavash as a political myth is not confined to power and has a broader concept. Siavash's role and function is in politics and international relation. He is not thinking about power and is the first person to take refuge in the enemy and Turan welcomes him for political exploitation and tries to eliminate him by using political tricks. But, if his story as a political myth has found logical continuity throughout human history, that's why it is linked to the anthropological view points. by viewing the thoughts in Shahname

and high lighting its details and elegance in the light of modern and contemporary ideas we can understand the foundations of the Iranian political insights.

Keywords: Shahnameh, Iran, Turan, Siavash, Political relations.

References [In Persian]:

- Aydenlo, S. (2011). *Khosrowan notebook*. Tehran: Sokhan-
- Asiel, H. (1990). From Jamshid until Fereydoon, story of ups and downs of power in Shahnameh. *Culture Magazine*, 4(7), 321-334.
- Berlin, I. (1992). *In search of freedom* (Kh. Kia, Trans.). Tehran: Goftar.
- Bluhm, W. T. (1994). *Theories of political system* (A. Tadaion, Trans.). Tehran: Aran.
- Dabirsiaghi, M. (2009). *Translation like narration of Ferdowsi's Shahnameh to prose*. Tehran: Ghatreh.
- Eslminodoshan, M. (2008). *Life and death of heroes in Shahnameh*. Tehran: Sherkat sahami Enteshar.
- Fakouhi, N. (1999). *Political mythology*. Tehran: Ferdows.
- Ferund, J. (2004). *What is politics?* (A. Ahmadi, Trans.). Tehran: Aghah.
- Feyrahi, D. (2012). *The power, knowledge and legitimacy in Islam*. Tehran: Ney.
- Golmohammadi, A. (2004). *Identity maker discourses in the era of globalization, Proceedings of national identity and globalization*. Tehran: National research Institute and humanities development.
- Khatibi, A. (2005). Iranian identity in Shahnameh. *Letter of Academy*. 8 (32), 69-76.
- MacIver, R. M. (1974). *Society and government* (E. Ali Kani, Trans.). Tehran : Bongah Tarjomeh va Nashre Ketab.
- Meskoob, SH. (1996). *Siavash's grief*. Tehran: Kharazmi.

-Moien, M. (1992). *Dictionary of Names*. Tehran: Amirkabir.

-Naghibzadeh, A. (2002). *The impact of national culture foreign policy in Islamic Republic of Iran*. Tehran: Ministry of foreign Affairs.

-Parham, B. (1998). With *Ferdowsi`s loo`*. *Basics of political criticism in Iran*. Tehran: Markaz.

-Pourdavoud, E. (2010). *Ghathaha*. Tehran: Asatir.

Springz, T. (2013). *Understanding political theories* (F. Rajaie, Trans.).

-TabaTabae, J. (2005). *Khadjeh Nezamolmolk Toosi*. Tehran: Sotoodeh.

مجله مطالعات ایرانی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال هجدهم، شماره سی و پنجم، بهار و تابستان ۱۳۹۸

کارکرد سیاسی داستان سیاوش و روابط بین ایرانیان و تورانیان در شاهنامه*

دکتر لطیفه سلامت باویل^۱

چکیده

شاهنامه از برجسته‌ترین آثار زبان فارسی است که با بیانی حماسی و تأثیرگذار بسیاری از روابط سیاسی حکومت‌های ایرانی را با دیگر کشورها و ملت‌ها، به‌ویژه در دوران ساسانی برای ما آشکار می‌سازد. در شاهنامه پایه‌های بینش سیاسی ایرانیان و چگونگی شکل‌گیری حکومت از منظر سنتی بیان شده‌است. فردوسی به ساختارهای سیاسی و اجتماعی جامعه توجه داشته و نقش محوری پادشاهان را در اندیشه‌های سیاسی ایرانیان باستان عرضه کرده‌است. بازخوانی این حماسه ملی با به‌کار بستن دیدگاه‌های نوین علوم سیاسی نشان می‌دهد که فردوسی مسائل سیاسی حاکم‌بردوران خود را تبیین و تحلیل نموده‌است. در این نوشتار به روش توصیفی-تحلیلی، روابط ایرانیان و تورانیان در شاهنامه با تکیه بر داستان سیاوش و پناه‌بردن او به توران مورد بررسی قرار گرفته و دیدگاه فردوسی در خصوص روابط خارجی تحلیل شده‌است. با نگاهی به داستان سیاوش که نمونه بارز زندگی در خاک بیگانه است، بخشی از فرهنگ عمومی و فرهنگ سیاسی ایرانیان مشخص می‌شود. معنای سیاست را در داستان سیاوش می‌توان مطابق نظر یکی از فیلسوفان معاصر دانست که «هر امری که دخلی به اوضاع داشته باشد سیاسی است». بی تردید نظر فردوسی نیز دربارهٔ سیاست و روابط و مناسبات سیاسی برخاسته از شرایط محیط اجتماعی زمانه‌اش و اوضاع حاکم بر ایران بوده‌است.

واژه‌های کلیدی: شاهنامه، ایران، توران، تورانیان، روابط سیاسی.

تاریخ پذیرش نهایی مقاله ۱۳۹۷/۱۲/۲۷

salamatlatifeh@yahoo.com

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۰۶/۲۲

نشانی پست الکترونیک نویسنده:

۱. استادیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

۱. مقدمه

شاهنامه منبعی بسیار غنی از میراث مشترک ایرانیان و سیاسی‌ترین حماسه ایران است که در آن می‌توان استمرار هویت ایرانی را از دنیای اسطوره‌ها و حماسه‌ها تا واپسین فرمانروایان ساسانی آشکارا دید. در این اثر و همچنین در بسیاری از متون کهن تاریخی و ادبی، ترکان و تورانیان به خطا یکی انگاشته شده‌اند. این یکسان‌نگاری، ناشی از سهو گذشتگان بوده است و دشمنی و پیکار ایرانیان با تورانیان یا ترکان در شاهنامه، موجب نکوهش نژاد خاصی، از زبان فردوسی نسبت به آنها نیست؛ حتی در شاهنامه دلآوری‌ها و ویژگی‌های نیک بزرگان توران نیز ستوده شده‌است. این اثر نگهبان ارزش‌ها و فضایل انسانی است که برای پژوهشگران سیاست و تاریخ و به‌طور کلی علوم انسانی و اجتماعی پیام‌های فراوانی دارد. در این پژوهش پس از نگاهی مختصر به اندیشه‌های سیاسی فردوسی و معرفی حدود و ثغور ایران و توران، کارکرد سیاسی داستان سیاوش مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۱. شرح و بیان مسئله

از میان متون ادبی کهن، این حماسه به عنوان شناسنامه قوم ایرانی و به عنوان سندی که محور اساسی مشترک هویتی در ایران کنونی است، تصویری منسجم از عرصه سیاست را ارائه کرده و فرهنگ دیرپای ایرانیان و تمدن درخشان این سرزمین را نشان می‌دهد و تاریخ ایران باستان را از آغاز تمدن نژاد ایرانی تا سرنگونی حکومت ساسانیان به دست اعراب بیان می‌کند.

از عناصر مرتبط با تاریخ ایران می‌توان به اسطوره‌های ایرانی اشاره کرد، عنصری که کمتر به آن توجه شده، در حالی که یکی از عناصر مهم هویتی ایرانیان است. شاهنامه کتاب اسطوره‌هاست. اسطوره را نوعی تفسیر فلسفی از جهان و یا تبیین گذشته توسط فرضیه‌های مجازی و افسانه‌ای دانسته‌اند که جانشین تحلیل علمی می‌شود و ناخودآگاه گروهی را به قسمت خودآگاه آنان پیوند می‌زند. «از کارکردهای مهم اسطوره‌ها ماهیت تأسیسی آنهاست. به گونه‌ای که بسیاری از دولت‌های تازه تأسیس از آن بهره می‌گیرند تا به ملت خود هویت و عزت ببخشند. بدین ترتیب غیرسیاسی‌ترین امورمانند اسطوره‌ها، سیاسی‌ترین پدیده‌ها هستند» (نقیب زاده، ۱۳۸۱: ۷۳).

با این توضیح شناخت فرهنگ سیاسی تنها از راه شناسایی اجزای آن همچون هر پدیده دیگر امکان‌پذیر است و اسطوره از مهم‌ترین اجزای هر فرهنگ به شمار می‌رود. سیاوش به عنوان یک اسطوره در شاهنامه دارای نقش و کارکرد سیاسی است و این مقاله جستجویی در جهان اسطوره و حماسه و کوششی برای شناخت سیاست در ایران باستان

است. سیاست در معنای وسیع خود در شاهنامه، جامع‌ترین مفهومش را در بیان فیلسوف معاصر _ ایزایا برلین _ می‌یابد که «هر امری که دخلی به اوضاع داشته باشد سیاسی است و این اندیشه که سیاست «قدرت» است، تصویری باطل است» (برلین، ۱۳۷۱: ۶۷). در این پژوهش تلاش بر این است تا با شناخت فضای دوران فردوسی، دیدگاه او به عنوان سخنگوی فرهنگ ایرانی نسبت به غیرایرانیان مورد بررسی قرار گیرد. هرچند حرکت از متن ادبی به سوی سیاست خارجی دشوار است، اما فهم نگرش ایرانیان از خویش و بیگانه به شناخت سیاست خارجی گذشته ایران کمک خواهد کرد.

۱-۲. پیشینه پژوهش

شاهنامه از منابعی است که از جنبه‌های مختلف مورد پژوهش قرار گرفته است. تحقیقاتی که چشم‌انداز این اثر به سیاست را مورد بررسی قرار داده‌اند بسیار اندک است. مقاله «بررسی چستی سیاست و کیستی فرمانروا در شاهنامه» از دکتر مرتضی منشادی، ویژگی‌های حکمرانی و سیاست در شاهنامه را توصیف کرده است. مقاله «اندیشه سیاسی فردوسی» از دکتر محمد سالار کسرای به نظریات فردوسی در باب سیاست و مناسبات سیاسی پرداخته و مقاله دیگری درست به همین نام از محمدناجی مفاهیمی چون عدالت، عقلانیت و مذهب را از جنبه‌های فردی و حکومتی مورد بررسی قرار داده است. مقاله «سیاست و عرفان در شاهنامه» از دکتر علی‌اکبر امینی نیز به اندیشه‌های سیاسی و عرفانی همچون آزادی، آزادگی و دادگری و به طور کلی اخلاق سیاسی پرداخته است. در این جستار حماسه سیاوش و روابط ایرانیان و تورانیان مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

۱-۳. ضرورت انجام پژوهش

شاهنامه، فشرده فرهنگ و اندیشه ایران زمین است که مطالعه آن منجر به یافتن اساس تفکرات و باورهای سیاسی ایرانیان شده و می‌تواند بخشی از فرهنگ عمومی و سیاسی این مرزوبوم را بیان نماید. سندی که پیش از ایجاد مفهوم مدرن ملیت، وجود داشته و از مؤلفه‌های مهم آن سیاست، حکومت و قدرت است. بازخوانی این اثر از دیدگاهی سیاست‌ورزانه، بینش‌ها و باورهای ساکنان این مرزوبوم را در مورد سیاست، در دورانی مشخص نشان می‌دهد. هدف فردوسی بیان زمینه فکری یکپارچگی ایرانیان و بازسازی هویت ایرانی است. امروزه که ارتباط مردم با سیاست گستره بیشتری یافته است، لزوم شناخت جلوه‌های تبلور ارتباط مردم با سیاست بر اساس منابع هویت‌ساز تاریخ ایران زمین، احساس می‌شود و لازم است متون کهن از ابعاد گوناگون سیاسی، اجتماعی، فرهنگی

و...مورد تحلیل واقع شوند. تلاش این پژوهش، استنباط مبانی فرهنگی سیاست خارجی از منظر فردوسی است.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. بررسی اندیشه‌های سیاسی در شاهنامه

شروع شاهنامه با شکل‌گیری حکومت است. حکومت به عنوان یک نهاد سیاسی، یکی از عناصر پیدایش و ماندگاری هویت ملی ایرانیان در سراسر تاریخ بوده‌است و ایران از کهن‌ترین ملت‌های دارای حکومت است.

«در تعریف حکومت، مفاهیمی چون قدرت و نفوذ به عنوان هدف‌های فردی و گروهی و ابزار تصمیم‌گیری و اجرای تصمیمات نیز وجود دارند لیکن برسر این که قدرت و نفوذ سیاسی چه ویژگی‌هایی دارند توافقی وجود ندارد» (بلوم، ۱۳۷۳: ۳۰)، اما ریشه پیدایش حکومت، کسب قدرت است (مک آیور، ۱۳۵۴: ۱۹). حکومت برجسته‌ترین نمود سیاست به شمار می‌آید و سیاست و تشکیل حکومت در شاهنامه براساس قدرت‌طلبی و قدرت‌خواهی است.

فردوسی از همان ابتدا قدرت سیاسی را به کیومرث می‌دهد و از شاهان آرمانی چون جمشید، فریدون و کیخسرو نام می‌برد. از زمانی که فریدون، جهان را بسین فرزندانش تقسیم می‌کند و کشور ایران در کنار دو دولت دیگر متولد می‌شود، مبانی فرهنگی سیاست خارجی شکل می‌گیرد؛ هرچند پیش از آن نیز سرزمین‌های دیگری مانند یمن وجود داشته‌است، اما از این زمان است که هویت ایرانی و غیرایرانی و روابط سیاسی حکومت‌های ایرانی با دیگر کشورها و ملت‌ها آشکار می‌شود. در جهان سیاسی شاهنامه از پنج قدرت اصلی ایران، توران، روم، هند و چین نام برده شده‌است. هر چند در شاهنامه سیاست به روشنی تعریف نشده اما از منظر حکومت، قدرت و اداره کشور می‌توان آن را متنی سیاسی دانست.

بررسی پدیده قدرت در شاهنامه از این رو جالب توجه است که تنها به بیان رویدادهای نظام پهلوانی نمی‌پردازد، بلکه در میان داستان‌های آن، حکمت و اخلاق نیز موج می‌زند و حکمت عملی که سیاست باشد در این اثر مورد توجه قرار گرفته‌است. در هر رویداد شاهنامه، دست قدرت در کار است و حوادث بیشتر بنا به ملاحظات سیاسی روی می‌دهند و برخوردها و کشمکش‌ها میان شاهان و دارندگان قدرت است (اصیل، ۱۳۶۹: ۴۲)، اما به قول اسپرینگز «سیاست وجوه مختلفی دارد و صرفاً در مبارزه برای کسب قدرت خلاصه

نمی‌شود، اگر قرار باشد جامعه، از وضع جنگ همه علیه همه فراتر برود، به یقین سیاست چیزی بالاتر از مبارزه برای کسب قدرت است» (اسپریگنز، ۱۳۷۰: ۱۹).

در این حماسه تصاویری زنده از دیپلماسی و روابط بین‌الملل در جهان باستان را در قالب شعر می‌بینیم. بیشتر قهرمانان شاهنامه حامل اندیشه‌ها، پیام‌ها و ارزش‌های سیاسی هستند که بیانگر مفهوم گسترده سیاست در اندیشه فردوسی است. فردوسی خود از طبقه دهقانان است که در دوران ساسانی یکی از طبقات اجتماعی سیاسی مهم و پایین‌ترین لایه سیاسی حکومت به شمار می‌آمدند.

دهقانان که در نخستین دهه‌های بعد از هجوم تازیان نقشی پر اهمیت در بازسازی و ساماندهی ایران زمین ایفا کردند، بازمانده خاندان‌هایی از زمین‌داران و اعیان متوسط دوره ساسانی بودند و به دنبال چیرگی دستگاه خلیفگان بر ایران زمین، همه توان و نیروی خود را به کار بردند تا با برپایی رستاخیز فرهنگی و سازماندهی پایداری ملی، شکست نظامی ایرانیان از تازیان را جبران کنند. این سازماندهی پایداری ملی و برپایی رستاخیز فرهنگی، به‌ویژه در فاصله فرمانروایی خاندان‌هایی از ایرانیان به دنبال «دو قرن سکوت»، با حاکمیت خلیفگان بر ایران زمین تا چیرگی غلامان ترک تبار به اوج خود رسید و عمده میراث فرهنگی و فرزاندگی ایران باستان به دوره اسلامی انتقال یافت تا از گزند روزگار ایمن بماند... در میان این دهقانان هیچ چهره‌ای درخشان‌تر از سیمای شکوهمند فردوسی نیست. (طباطبایی، ۱۳۸۵: ۷۰-۷۱)

شاهنامه به عنوان نوشته‌ای ایرانشهری که اندیشه‌های سیاسی را در کنار زبان و اندیشه فلسفی بیان می‌کند یکی از عوامل تداوم تاریخی و فرهنگی ایران به شمار می‌رود. آمیختگی سیاست به همه اموری که به نوعی با آیین کشورداری پیوندی داشته از ویژگی‌های اساسی نوشته‌های ایرانشهری است؛ زیرا در دوره باستانی ایران، تأمل در امور سیاسی فرمانروایی با هر اندیشه‌ای درباره کشورداری به معنای گسترده آن پیوندی ناگسستنی می‌یافته و این امور در درون اندیشه‌ای فراگیر که می‌توان آن را «سیاسی» توصیف کرد، فهمیده می‌شده است؛ یعنی در دوره باستانی ایران اندیشه فراگیر، اندیشه سیاسی بوده و هر اندیشه‌ای از خنیاگری و معماری تا آداب نشست و برخاست رعیت و بزرگان، شطرنج‌باختن، آیین‌های مربوط به شکار و ... لاجرم با تکیه بر آن اندیشه فراگیر و در درون آن، سامان می‌یافته است؛ چنانکه در مفهوم بنیادین اندیشه سیاسی ایرانشهری، شاه آرمانی دارای فره ایزدی است. (همان: ۱۲۲)

در شاهنامه همچنین هویت ملی مورد توجه و تأکید فردوسی است. نوعی احساس یا آگاهی تعلق به ملت که همواره با عناصر فرهنگی نظیر ارزش‌ها، نمادها، افسانه‌ها و سنت‌ها تداوم داشته است.

هویت ملی نیاز انسان‌ها به احساس امنیت را به خوبی تامین می‌کند. همین توانایی چشمگیر در تامین نیازهای روانی افراد و گروه‌ها، رمزگسترش و تداوم ملی‌گرایی و هویت ملی در سده‌های اخیر بوده‌است. از لحاظ سیاسی نیز، هویت ملی نوعی همبستگی ایجاد می‌کند. (گل محمدی، ۱۳۸۴: ۶۸)

۲-۲. فردوسی و روابط خارجی

از مهم‌ترین دلایل اهمیت شاهنامه در بعد سیاسی، پرداختن به روابط خارجی است. فردوسی شرحی درباره کشورها در جهان سیاسی آن روزگار و روابط سیاسی و دیپلماتیک بیان می‌کند. یکی از تیلورهای ارتباط مردم با سیاست، مخالفت آنها با نظام سیاسی حاکم بوده‌است که می‌توان آن را به وضوح در قیام مردمی کاوه آهنگر علیه ضحاک دید. در شاهنامه به نکته‌های فراوانی در زمینه روابط خارجی برمی‌خوریم. از آن جمله: پیمان‌های سیاسی، جنگ‌ها، تهدیدات مستقیم و غیرمستقیم کشورها، اعزام نماینده به دیگر کشورها، چگونگی پذیرش سفیران خارجی، نامه برای جلوگیری از جنگ و... که همه با چنان جزئیاتی توصیف شده‌اند که گویی فردوسی خود سیاستمداری بزرگ است. از موارد دیگر می‌توان به ارسال پیام‌های تبریک یا تسلیم به دولت‌ها، برخوردهای بد دیپلماتیک و تیرگی روابط، کشتن فرستادگان و نمایندگان کشورها، چگونگی ابراز تمایل به برقراری روابط دوستانه، همراهی فرمانداران با شاهان در سفر به کشورها، رقابت قدرت‌ها در کشورهای دیگر و جنگ میان کشورها با قدرت‌های هم‌تراز، درخواست صلح پس از شکست و... اشاره کرد که نشان می‌دهد فردوسی به شکل عملی در سیاست دخالت نداشته، اما نسبت به مسائل سیاسی و وضع موجود و وضع مطلوب، آگاهی‌های لازم داشته‌است. در شاهنامه کشوری که همواره مقابل ایران قرار دارد توران است.

۲-۳. ایران و توران

در شاهنامه توران به مملکت ترکان و چینیان اطلاق شده که به واسطه جیحون از ایران جدا می‌گردد. در کتب ایرانی و عربی قرون وسطی توران به سرزمین ماوراءالنهر اطلاق شده‌است. جنگ‌های ایرانیان و تورانیان بخش مهم داستان‌های ملی ما را تشکیل می‌دهد. افراسیاب پادشاه توران با پادشاهان پیشدادی و کیانی در زدوخورد بوده و در اوستا از این جنگ یاد شده و غیر مستقیم حدود خاک توران تعیین گردیده‌است.

نزد خاورشناسان تورانیان طوایفی بودند در دشت‌های روسیه و مملکات آسیای روس حالیه، یا طوایف چادرنشینی که از دریای قفقاز تا رود سیحون (سیردریا) پراکنده بودند. از اوستا و کتب دینی پهلوی و داستان‌های ملی و اقوال مورخان قدیم برمی‌آید که ایرانیان و تورانیان از یک نژاد

بوده‌اند، منتهی ایرانیان زودتر شهرنشین و متمدن شدند و تورانیان به همان وضع بیابان‌نوردی و چادرنشینی باقی ماندند (معین، ۱۳۷۱: ۳۹۹).

در گات‌ها ذیل واژه تور در بخش اسامی خاص چنین آمده‌است:

نام یک قبیله ایرانی است. در شاهنامه فردوسی نیز تور آمده‌است. توران خاک تور است. ترک مربوط به تور نیست؛ هرچند که این اشتباه بسیار قدیم باشد و ترک‌های عثمانی مایل باشند که منسوب به چنین قوم قدیمی باشند. تور در واقع یک دسته‌ای از ایرانیان است که از حیث تمدن پست‌تر بوده‌اند. اشکانیان را باید از این قبیله دانست. چطور ممکن است که تورانیان از ترک‌های مغولی باشند در صورتی که اسامی آنان آریایی است؟ (پوردوود، ۱۳۸۹: ۹۱)

نام تور و توران پس از دیباچه شاهنامه، نخستین بار در دوره فریدون به میان آمده‌است. فریدون کشور پهناور خود را میان پسرانش تقسیم می‌کند. روم و خاور را به سلم - پسر ارشد - می‌بخشد، چین و توران را به تور - پسر دوم - و ایران را به ایرج - پسر کوچک - خود می‌دهد. تورانیان، طبق منابع تاریخی و اساطیری ایران از فرزندان تور بوده‌اند و نژاد ایرانیان و تورانیان یکی بوده‌است.

سلم و تور چون از تقسیم‌بندی پدر رضایت ندارند ایرج را می‌کشند و جنگ طولانی و درگیری سخت بین ایران و توران از همین جا شروع می‌شود. هرچند منوچهر نوه ایرج انتقام می‌گیرد و سلم و تور را می‌کشد، اما کینه‌توزی و جنگ بین ایران و توران تا چندین قرن ادامه می‌یابد. در شاهنامه، سه دوره شاهد جنگ‌های ایران و توران هستیم: در دوره اول، اولین جنگ بین ایران و توران در دوران پادشاهی نوذر و پس از وفات منوچهر است که افراسیاب جنگ با ایرانیان را شروع می‌کند و نوذر کشته می‌شود. دوره پادشاهی کیقباد، دوباره بین ایران و توران جنگ بزرگی روی می‌دهد که در این جنگ تورانیان شکست می‌خورند و سرانجام جنگ با پیشنهاد تورانیان به صلح می‌انجامد. در دوره دوم، بعد از کیقباد پسر او - کی کاووس - بر تخت پادشاهی ایران می‌نشیند. دوره حکومت او پر از جنگ و درگیری است و داستان سیاوش و کشته شدن او که در زمان کاووس اتفاق می‌افتد، روابط ایران و توران را پیچیده‌تر می‌کند و با شکست تورانیان این دوره نیز به پایان می‌رسد. در دوره سوم پس از کی کاووس، کیخسرو پسر سیاوش بر تخت می‌نشیند. در این دوره نیز داستان بیژن و منیژه، روابط بین ایران و توران را تیره می‌کند و این جنگ آخرین جنگ ایران و توران است که در شاهنامه مشاهده می‌کنیم. با شکست تورانیان روابط این دو کم‌کم به پایان می‌رسد (ن.ک: دبیرسیاقی، ۱۳۸۸: ۵۴-۱۷۹).

تورانیان که در شاهنامه بزرگ‌ترین دشمن ایران و ایرانی هستند، گاهی در شاهنامه ترک یا ترکان نامیده شده‌اند و این موضوع مبنای شکل‌گیری این تصور بوده‌است که شاهنامه کتابی ترک‌ستیز است، اما باید دانست که در سنت ملی و روایی ایران، تورانیان با ایرانیان هم‌نژادند و این، بیش و پیش از هر چیز از نام‌های ایرانیان و بیشتر بزرگان (شاهان و پهلوانان) آنها در اوستا، متون پهلوی و شاهنامه برمی‌آید. در شاهنامه فرمانروایی بر سرزمین توران، هنگامی که فریدون جهان را میان پسرانش تقسیم می‌کند، به تور می‌رسد و نام این کشور، منسوب به اسم ایرانی فرزند فریدون است: تور + آن. نکته دیگر اختلاط مفهوم تورانی و ترک و یکسان‌نگاری در منابع تاریخی است. در تاریخ واقعی ایران اقوام ترک‌نژاد یکی از دشمنان شرقی ایران بوده‌اند که همواره مرزهای این ناحیه از ایران را مورد تاخت و تاز خود قرار می‌دادند، تداوم این حملات که یادآور تاختن تورانیان به این مناطق در روایات ملی و پهلوانی بود، به تدریج موجب درآمیختگی دشمنان واقعی و داستانی ایران شد و دو واژه و مفهوم متفاوت «ترکان» و «تورانیان» باهم درآمیخت و به جای یکدیگر استعمال شد (ن.ک: آیدنلو، ۱۳۹۰: ص ۲۴۴).

فردوسی بارها خوی نیک و دلاوری دشمنان ایران مانند پیران و یسه، اغریث- برادر خردمند و دوراندیش افراسیاب- و حتی خود افراسیاب را ستوده و در سراسر شاهنامه واژه یا تعبیر تحقیرکننده و دشنام‌آمیزی از زبان شخصیت‌های ایرانی برای بزرگان توران به کار نبرده‌است. جالب اینکه وطن‌دوستی و ملی‌گرایی در شاهنامه یک‌جانبه و فقط ویژه ایران و ایرانیان نیست. فردوسی این احساس را پس از ویرانی توران به دست رستم، از زبان افراسیاب هم توصیف کرده‌است که با دیدگانی پر اشک، تورانیان را برای دفاع از سرزمین و ناموس خویش به کین‌خواهی از ایرانیان برمی‌انگیزد (همان: ۱۲۴).

داستان سیاوش و کارکرد سیاسی آن

اسطوره‌ها جهان‌بینی جوامع باستانی هستند که ساختاری داستان‌گونه دارند. اسطوره سیاسی داستان جامعه‌ای سیاسی را روایت می‌کند و در موارد بسیار گزارش یا داستان موجودیت یا کیفیت تأسیس این جامعه سیاسی در گذشته می‌باشد که حالا بازسازی، اصلاح، تکمیل و نگهداری از آن ضرورت پیدا کرده‌است. اسطوره سیاسی در دیگر موارد به گونه‌ای از جامعه سیاسی ارتباط می‌یابد که مقرر شده در آینده ایجاد شود و منظور از بیان آن، ترغیب افراد در تسریع ساخت آن است. (فکوهی، ۱۳۷۸: ۱۳)

نقش و کارکردهای سیاسی داستان سیاوش از آن رو مهم است که او اولین کسی از ایرانیان است که به دشمن پناه می‌برد و دشمن از این موضوع بهره‌برداری سیاسی می‌کند. مادر سیاوش از بستگان گرسیوز- برادر افراسیاب- پادشاه توران است که در پیشه‌ای یافته می‌شود و به همسری کاووس - شاه ایران - درمی‌آید. حاصل این پیوند سیاوش است و بعدها این گرسیوز تورانی است که در ریختن خون سیاوش جهد می‌کند. سیاوش چه از جهت زیبایی و آراستگی و چه از جهت سرنوشت واژگونه‌ای که اخترشناسان در طالعش می‌بینند، کودکی استثنایی است. او نزد رستم، بزرگ‌ترین پهلوان زمان، فنون رزم و بزم را می‌آموزد و رابطه‌ای که بین آن دو ایجاد می‌گردد باعث می‌شود که بعدها رستم در کین خواهی سیاوش استوارتر گردد. پس از هفت سال از بازگشت، کاووس منشور فرمانروایی کهستان را بنام او می‌نویسد. ماجرای دلدادگی سودابه- همسر کاووس- زندگی سیاوش را وارد مرحله تازه‌ای می‌کند. سیاوش به جنگ افراسیاب می‌رود. آنچه او را برمی‌انگیزد که رو به جنگ گذارد، در درجه اول فرار از محیط مسموم دربار و توطئه‌های سودابه است. زمانی که نیروهای تورانی به دستور افراسیاب خود را برای حمله به ایران آماده می‌کنند، کاووس از موضوع آگاه می‌شود و پیش از برخورد تند با افراسیاب خواهان پایان‌بخشیدن به جنگ میان ایران و توران از راه‌های دیپلماتیک و سیاسی است. نامه‌ای به افراسیاب می‌نویسد و از او می‌خواهد ماجراجویی را کنار بگذارد و واقع‌بینانه رفتار کند. کاووس از آمادگی نیروهای ایرانی می‌گوید و این که سپاه توران یارای نبرد با ایرانیان را نخواهد داشت.

دوره دوم زندگی سیاوش پس از گریختن از عشق گناه‌آلود سودابه و پناه بردن به کشورتوران که دشمن ایران است، داستان زندگی او را به عنوان اسطوره‌ای سیاسی جالب توجه می‌سازد و نگرش فردوسی را به مقوله روابط خارجی بازنمایی می‌کند. افراسیاب به دنبال کینه دیرینه‌ای که بین ایران و توران از زمان قتل ایرج وجود دارد، به ایران لشکر می‌کشد و سیاوش به تقاضای خود به همراه رستم راهی نبرد با او می‌شود. افراسیاب به واسطه خوابی که می‌بیند، با تعبیر خواب گزاران از جنگ با سیاوش منصرف می‌شود و از در آشتی درمی‌آید تا خواب شومش تعبیر نشود. گرسیوز از طرف افراسیاب با هدیه و پیشنهاد آشتی به نزد سیاوش می‌رود، اما قول افراسیاب قابل اعتماد نیست و سیاوش قبول پیشنهاد افراسیاب را موکول به دو شرط می‌کند: یکی آن که افراسیاب صد تن از خویشانش را به رسم گروگان به نزد سیاوش بفرستد و دیگر آنکه قسمت‌هایی از خاک ایران را که تاکنون تصرف کرده، رها کند. افراسیاب این دو شرط را

می‌پذیرد. سیاوش برای کاووس، نامه‌ای می‌نویسد تا موافقت او را به آشتی جلب نماید، اما کاووس برآشفته می‌شود و نامه عتاب‌آمیزی به سیاوش می‌نویسد و از او می‌خواهد گروگان‌های ترک را نزد او بفرستد تا سر از تشان جداکنند و سپس جنگ با افراسیاب را آغاز کند و گرنه سرکردگی سپاه را به کس دیگری بسپارد و خود بازگردد. یکی از کارکردهای سیاسی مهمی که در قالب شهریاری تمایز می‌یابد کارکرد جنگ و همراه با آن کارکرد صلح است. این دو، خلاصه‌کننده چگونگی رابطه یک کشور یا یک شهریاری با دیگر کشورها و دیگر شهریاری‌ها هستند. بهانه لازم برای جنگ اغلب پیمان‌شکنی و کین‌خواهی است؛ در نتیجه برای نظارت بر کارکرد جنگ و تنظیم رابطه صلح در کار شهریاری، به «ابزاری معنوی» نیاز است که این مسائل را در ارتباط با گوهر شهریاری حل کند. فردوسی این ابزار معنوی را در مفهوم «پیمان نگاه داشتن شهریار» خلاصه می‌کند و قالب اسطوره‌ای اثبات این معنا را در سیمای آرمانی سیاوش می‌سازد. وجود سیاوش در قالب اسطوره‌ای، برآیند پیمان در گسترش تاریخی امر شهریاری است.

فردوسی در ترسیم سیمای سیاوش و بیان اسطوره‌ای معنای پیمان در وجود او، از دیدگاه فلسفه تاریخ می‌اندیشیده‌است؛ زیرا معتقد است اگر کاووس هنگام سقوط از آسمان نمی‌میرد حکمت این است تا فرزندی به نام سیاوش از او به جهان آید تا با مرگ آگاهانه خود ثابت کند که پیمان نگاه داشتن در کار شهریاری، کرداری ضروری و برحق است و اگر شهریار پیمان بشکند جنگ و ویرانی کشور اجتناب‌ناپذیر خواهد شد. خواب افراسیاب و تعبیر آن از موبدان و نیز پیشگویی‌های خود سیاوش درباره کشته شدنش به دستور افراسیاب و عواقبی که از آن به‌بار خواهد آمد و همچنین سخنان تندی که رستم پس از شنیدن خبر مرگ سیاوش به کاووس می‌گوید؛ برای اثبات این معنا کافیت. (پرهام، ۱۳۷۷: ۹۳-۹۴)

در سیاست هیچ اقدامی مطابق پیش‌بینی‌ها و محاسبه‌ها پیش نمی‌رود. با رسیدن نامه کاووس، سیاوش دستخوش تردید می‌شود، تنها راه چاره را در آن می‌بیند که به گوشه دیگری از جهان برود و گمنام زندگی کند؛ بنابراین جواب ستیزه‌جویانه پدر را به اطلاع افراسیاب می‌رساند. سیاوش از افراسیاب می‌خواهد که به او راه بدهد تا از خاک توران بگذرد. پیران و یسه - وزیر خردمند افراسیاب - تدبیری می‌اندیشد. اکنون که چنین شاهزاده‌الامقمامی از پدر و کشور خود رنجیده چرا توران او را در پناه خود نگیرد و از این واقعه بهره سیاسی نبرد؟ پیران امیدوار است با آمدن سیاوش به توران دشمنی دیرینه‌ای که از زمان قتل ایرج بین ایران و توران برانگیخته شده بود فرونشیند، اما «هویت ایرانی در شاهنامه در تحقیر ملت‌های دیگر نیست که رنگ و جلا می‌یابد، بلکه خود بر بنیادهای

فکری و معنوی و اخلاقی نیرومندی استوار است» (ن. ک: خطیبی، ۱۳۸۵: ۷۲)؛ به همین دلیل است که پیران ویسه را در شاهنامه مظهر خرد و تدبیر می‌بینیم، وزیری که هر چند در سرزمین دشمن است، اما شرّ مطلق نیست. از منظر فردوسی، نه ایرانی خیر مطلق است و نه دیگران شرّ مطلق؛ زیرا در میان ایرانیان افرادی چون کاووس را می‌بینیم که از سیاوش می‌خواهد گروگان‌های تورانی را بکشد و پیمان بشکند و در میان غیر ایرانیان پیران ویسه را می‌بینیم که عقل مسلم افراسیاب است و این بیانگر کیفیت نگاه فردوسی در نظریه روابط خارجی است.

پیران ویسه- وزیر دانشمند و صلح طلب افراسیاب- سیاستمداری بزرگ است که هر چند غیرایرانی است همواره تلاش می‌کند از بدکرداری و خونریزی افراسیاب جلوگیری کند و در این مسیر گاه پیروز می‌شود و گاه شکست می‌خورد. او تلاش می‌کند تا کینه‌های دیرینه ایرانیان و تورانیان پایان یابد. حساب پیران این است که با آمدن سیاوش به توران، کینه این دو کشور تبدیل به دوستی خواهد شد و چون پس از مرگ پادشاه پیر ایران، سیاوش جانشین اوست دیگر دو کشور یکی خواهند شد، اما افسوس که «پیران مظهر تدبیری است که با تقدیر بر نمی‌آید» (مسکوب، ۱۳۷۵: ۲۲۱).

پیران نظر خود را با افراسیاب در میان می‌گذارد. هر چند افراسیاب از عاقبت کار بیمناک است، اما تسلیم نظر پیران ویسه می‌شود و با نامه‌ای سیاوش را به توران دعوت می‌کند. سیاوش با دلتنگی و اکراه دعوت افراسیاب را می‌پذیرد و نامه‌ای گله‌آمیز نزد پدر می‌فرستد و رفتن خود را توجیه می‌کند. در سیاست برای کسب قدرت، حيله، ناجوانمردی و خلف وعده وجود دارد، اما سیاوش چنین کاری نمی‌کند. او می‌داند که در توران نیز مظلوم واقع خواهد شد و با درک این مظلومیت همچنان به توران می‌رود تا صداقتش نسبت به صلح و داشتن تعهد به بستن پیمان و حفظ پیمان را نشان دهد.

پیران ویسه به استقبال سیاوش می‌آید و او را نزد افراسیاب می‌برد. افراسیاب واقعاً مهر سیاوش را در دل می‌گیرد، اما روزگار سرنوشت خاصی برای سیاوش رقم زده است. او در عین آنکه مورد محبت افراسیاب و پیران ویسه است و آن دو، دخترانشان را به همسری او در آورده‌اند، اما در همان زمان کم‌کم زمینه نابودی‌اش توسط خدعه‌های گرسیوز فراهم می‌شود. دو سال پس از اقامت سیاوش در توران، افراسیاب واقعاً مهر سیاوش را در دل می‌گیرد و بخشی از خاک خود را به او می‌بخشد. او سیاوش‌گرد را بنا می‌نهد، اما کامیابی‌های سیاوش حسادت گرسیوز را برمی‌انگیزد و سرانجام با دروغ و توطئه‌های او دل افراسیاب از سیاوش برمی‌گردد و خشمش برانگیخته می‌شود.

فردوسی در این جا راهبردها و راهکارهای حيله و در واقع نيرنگ سياسى را بيان مى‌کند. نيرنگ کمک مى‌کند تا هر هدفى به انجام برسد. گرسیوز اوج نيرنگ را به کار مى‌برد تا به افراسياب و سیاوش بفهماند که نيرنگى در کار نيست. «سياست به هر شکلى بازى تردستى‌هاى سياسى است» (فروند، ۱۳۸۴: ۲۹). گرسیوز چنين وانمود مى‌کند که سیاوش، قصد کشتن او را دارد. افراسياب هم آماده‌ء بد کردن در حق سیاوش نيست، اما گرسیوز ماندن سیاوش يا حتى بازگشتن او را به ايران، برابر ويران شدن توران مى‌داند. قدرتى که به يارى نيرنگ مستقر شد ناگزير از نظر سياسى هوشمندتر از قدرت‌هاى ديگر است. از ويژگى‌هاى قدرت آن است که همواره مى‌خواهد در جهت حفظ خود، کار کند؛ بنا بر اين با هر تغييرى که منجر به ضعف و آشفتگى شود، به شدت مقابله مى‌کند؛ زيرا در واقع حفظ حيات قدرت، در پيروزى مداوم و قطعى برمخالفان و منتقدان و سرانجام مخالفيان خارجى است (فيرحى، ۱۳۷۸: ۱۲۰).

سرانجام بر اثر سعادت گرسیوز، افراسياب بر مى‌آشوبد و کينه‌هاى ديرينه را به ياد مى‌آورد و آماده نبرد با سیاوش مى‌شود. نيرنگ گرسیوز نزد سیاوش آشکار مى‌شود، اما ديگر سودى ندارد. بى‌آنکه مقاومتى صورت گيرد همه ياران ايرانى او که هزار نفرند کشته مى‌شوند و خودش اسير مى‌گردد. افراسياب به کشتن او فرمان مى‌دهد و درشت زرينى سرش را از تن جدا مى‌کنند (ن. ک: اسلامى ندوشن، ۱۳۸۷: ۱۵۶-۱۹۶).
 سیاوش با آن که ارزش فرمان پادشاه را مى‌داند، اما ارزش احترام به پيمان داشتن و نگه داشتن صلح را محترم تر از فرمان پادشاه مى‌داند؛ بنا بر اين هرگونه نظرى را براى ادامه جنگ يا رفتن به ايران نمى‌پذيرد و براى اينکه پيمان صلحى را که بسته است برقرار بماند در توران مى‌ماند. او مى‌داند «پيمان شکنى يک اقدام سياسى است. با پيمان شکنى منطق صلح، يعنى اخلاق جارى فردى جاي خود را به منطق جنگ مى‌دهد و جنگ معيارهاى ارزشى خود را دارد که با موازين اخلاقى به معنای جارى کلمه سازگار نيست» (پرهام، ۱۳۷۷: ۹۶).

چون افراسياب پيمان مى‌شکند و سیاوش را بى‌گناه مى‌کشد، رستم که از شنيدن اين خبر به خشم آمده است پيش کاووس مى‌آيد. با او بسيار درشتى مى‌کند و سخنانى تند بر زبان مى‌آورد. پس به اندرونى شاه مى‌رود گيسوى سودابه - همسر کاووس - را که فتنه انگيز همه ماجراى سیاوش است مى‌گيرد و او را کشان کشان از سراپرده بيرون مى‌کشد و آنگاه ميانش را با خنجر به دو نيم مى‌کند، درحالى که کاووس تمامى اين ماجرا را مى‌بيند و از جاي نمى‌جنبد (همان: ۱۰۲-۱۰۳).

رستم خون‌های زیادی در توران ریخته و هزاران فرسنگ از سرزمین آباد توران را ویران کرده، افراسیاب از او شکست خورده و با لشکریانش از برابر او گریخته. در نبرد دوم ایرانیان و تورانیان نیز همین وضع پیش می‌آید. افراسیاب از برابر رستم می‌گریزد و رستم تمام شهر را به آتش می‌کشد (همان: ۹۷). ماهیت تفکر و اندیشه فردوسی در این اسطوره، بینش سیاسی او را نشان می‌دهد که در قالب داستان، فرهنگ و هویت ملی جامعه ایرانی آن را حفظ کرده است.

۳. نتیجه‌گیری

واضح است که فرهنگ در روابط بین‌الملل همواره نقش مثبتی داشته است. شاهنامه به عنوان یک اثر کهن و ماندگار، در فرهنگ ایرانی جایگاه کم‌نظیری دارد. بینش‌ها و باورهای ایرانیان در مورد سیاست و اندیشه‌ورزی سیاسی در دورانی مشخص در این اثر نمایانده شده است. از مهم‌ترین دلایل اهمیت شاهنامه در بعد سیاسی، پرداختن به روابط خارجی است. شاهنامه سرشار از محورها و رویکردها و راهبردهای سیاسی و اجتماعی است که به عنوان یکی از متون کهن از دیدگاه‌های گوناگون انسان‌شناسانه، جامعه‌شناسانه، تاریخی، جغرافیایی، هنری، سیاسی و... مورد تحقیق قرار گرفته است. می‌توان پذیرفت که سرودن آن تلاشی در راستای حفظ هویت ایرانی و کوشش در جهت استقرار امنیت اجتماعی و ثبات سیاسی و برقراری حکومت عادلانه بوده است و مطالعه آن به عنوان یکی از منابع اصلی، برای فهم چگونگی و چرایی وضعیت اندیشه‌های سیاسی در ایران باستان ضروری است.

فردوسی اصول و قوانین سیاسی و حکومتی را در قالب داستان تبیین نموده است. اندیشه سیاسی فردوسی در داستان سیاوش به عنوان یک اسطوره سیاسی محدود به قدرت نیست و مفهومی گسترده‌تر دارد. نقش و کارکرد سیاسی سیاوش، در سیاست و روابط بین‌الملل است. او سودای قدرت ندارد و اولین کسی است که به دشمن پناه می‌برد و تورانیان برای بهره‌برداری سیاسی از آن استقبال می‌کنند و با به‌کاربردن نیرنگ‌های سیاسی او را از میان برمی‌دارند؛ اما اگر داستان او به عنوان یک اسطوره سیاسی در سراسر تاریخ انسانی تداوم منطقی یافته است از آن رواست که با دیدگاه انسان‌شناسی پیوند یافته است. می‌توان با اندیشه‌های جدیدتر به شاهنامه نگاه کرد و ظرایف و جزئیات آن را در پرتو نظریات نوین و امروزی برجسته کرد و پایه‌های بینش سیاسی ایرانیان را شناخت.

کتابنامه

- آیدنلو، سجاد. (۱۳۹۰). *دفتر خسروان*. چاپ اول. تهران: سخن.
- آیور، مک و رابرت موریس. (۱۳۵۴). *جامعه و حکومت*. ترجمه ابراهیم علی کنی. چاپ اول. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- اسلامی ندوشن، محمدعلی. (۱۳۸۷). *زندگی و مرگ پهلوانان در شاهنامه*. چاپ هشتم. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- اسپریگنز، توماس. (۱۳۹۲). *فهم نظریه‌های سیاسی*. ترجمه فرهنگ رجایی. چاپ پنجم. تهران: آگاه.
- اصیل، حجت اله. (۱۳۶۹). «ازجمشید تا فریدون، داستان فراز و فرود قدرت در شاهنامه». *مجله فرهنگ*. سال چهارم. شماره ۷، صص ۳۲۱-۳۳۴.
- برلین، ایزایا. (۱۳۷۱). *در جستجوی آزادی*. ترجمه خجسته کیا. چاپ اول. تهران: گفتار
- بلوم، ویلیام تئودور. (۱۳۷۳). *نظریه‌های نظام سیاسی*. ترجمه احمد تدین. چاپ اول. تهران: آران.
- پرهام، باقر. (۱۳۷۷). *با نگاه فردوسی: مبانی نقد خرد سیاسی در ایران*. چاپ دوم. تهران: مرکز.
- پورداود، ابراهیم. (۱۳۸۹). *گات‌ها*. چاپ سوم. تهران: اساطیر.
- خطیبی، ابوالفضل. (۱۳۸۵). «هویت ایرانی در شاهنامه». *نامه فرهنگستان*. دوره هشتم، شماره ۳۲، صص ۶۹-۷۶.
- دبیرسیاقی، سیدمحمد (۱۳۸۸). *برگردان روایت گونه شاهنامه فردوسی به نثر*. چاپ نهم. تهران: قطره.
- طباطبایی، سیدجواد. (۱۳۸۵). *خواجه نظام‌الملک طوسی*. چاپ پنجم. تهران: ستوده.
- فروند، ژولین. (۱۳۸۴). *سیاست چیست؟* ترجمه عبدالوهاب احمدی. چاپ اول. تهران: آگه.
- فکوهی، ناصر. (۱۳۷۸). *اسطوره‌شناسی سیاسی*. چاپ اول. تهران: فردوس.
- فیرحی، داوود. (۱۳۹۱). *قدرت، دانش و مشروعیت در اسلام*. چاپ یازدهم. تهران: نی.
- گل محمدی، احمد. (۱۳۸۴). «گفتمان‌های هویت‌ساز در عصر جهانی شدن». در *مجموعه مقالات هویت ملی و جهانی شدن*. ویراسته فرخ فتحی‌زاده ناصری، صص ۱۲۶-۱۳۸. تهران: مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.

- مسکوب، شاهرخ. (۱۳۷۵). **سوگ سیاوش**. چاپ چهارم. تهران: خوارزمی.
- معین، محمد. (۱۳۷۱). **فرهنگ اعلام** (جلد ۵). چاپ هشتم. تهران: امیرکبیر.
- نقیب زاده، احمد. (۱۳۸۱). **تأثیر فرهنگی ملی بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران**. چاپ اول. تهران: وزارت امور خارجه.